

УДК 343.1

В.Л. ОРТИНСЬКИЙ, докт. юрид. наук, проф., Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В РАМКАХ НАУКОВИХ ДИСКУСІЙ

Ключові слова. судовий контроль, процесуальний примус, кримінальне провадження, права та свободи людини, кримінальне судочинство, правообмеження

На даному етапі дискусій щодо визначення категоріального апарату сфери судового контролю з огляду на специфіку досліджуваної тематики в розрізі кримінального процесу виникає багато запитань, які потребують уточнень. Ми зосередили свою увагу на консолідації згаданих наукових пропозицій та згенерували їх у напрямку єдиних тезових положень для застосування та можливості взяття за основу у майбутньому процесі законотворення та практичної реалізації судового контролю органами судової влади у кримінальному провадженні.

Ті чи інші форми судового контролю неодноразово були предметом уваги як учених так і практиків, які досліджували загальнотеоретичні проблеми даного кримінально-процесуального інституту (О.В. Кондратьєв, М.О. Колоколов, В.П. Кашепов, Л.Н. Масленнікова, І.Л. Петрухін, Н. Чепурнова, М.Г. Шавкун та ін.) так і конкретні процедури того чи іншого виду судового контролю і його правової регламентації (О. Ізотова, І.А. Ледахов, Н. Примов, В. Сазонов, В. Махов, М. Пешков, П. Трубників, М. Шалумов, А.А. Чувілев та ін.). Ключова ціль, яку переслідує дане наукове дослідження, є виведення єдиного «знаменника» у питанні, пов'язаних з метою, правовою природою та межами судового

контролю в кримінальному провадженні.

Семантичне значення поняття «контроль» виступає загально пояснюючим у сфері реалізації своїх повноважень судовою владою у кримінальному провадженні. Пояснення цьому виступає саме характер процесуальної діяльності учасників кримінального провадження. В межах галузі кримінального процесуального права застосовується найвища міра процесуального примусу, яка полягає в істотному обмеженні законних прав, свобод та інтересів осіб, учасників кримінального провадження. Такий рівень правообмеження може бути виправданий за наявності необхідної сукупності доказової бази, на якій ґрунтується вимога про застосування примусових заходів та вироку притягнення до кримінальної відповідальності. З метою недопущення свавільних дій з боку органів досудового слідства та прокуратури, ухвалення незаконних рішень та дотримання основоположних принципів кримінального судочинства, серед яких ключовими виступають принципи, закладені в основу захисту прав та свобод людини і громадянина, функція контролю об'єктивується у відносно самостійний кримінальний процесуальний інститут судового контролю.

Необхідність комплексного і всебічного осмислення даного питання проявляється в основних концептуальних положеннях вчення про судовий контроль. А, зокрема, таких, як:

а) судовий контроль є найважливішою конституційною функцією реалізації повноважень судової влади;

б) судовий контроль є вагомою процесуальною гарантією правосуддя та захисту особистості в кримінальному процесі;

в) судовий контроль є ефективним засобом досягнення цілей і вирішення завдань кримінального судочинства.

Судовий контроль, на думку науковця О.В. Кондратьєва, виступає як функція судової влади, яка здійснюється у закріплених законом процесуальних формах з метою забезпечення доступу до суду і яка спрямована на реалізацію судового захисту особи й відновлення її порушених прав на досудовому про-

вадженні по кримінальній справі [1, с.11–12]. Підтверджує вказану думку науковець М.О. Колоколов, який розглядає судовий контроль у досудових стадіях кримінального судочинства як особливий, самостійний, хоча й такий, що не виходить за межі кримінального судочинства, вид судової діяльності, який спрямований на забезпечення прав, свобод людини і громадянина, а також їх захист і негайне поновлення, у випадку якщо у зацікавлених осіб виникли підстави вважати, що їх права і свободи органом дізнання, слідчим або прокурором порушені, а законні інтереси – проігноровані [2, с.125].

В тому ж дусі представлено дефініцію судового контролю автором Н. Чепурновою: судовий контроль – це конституційно закріплена основна форма реалізації контрольної функції держави у сфері здійснення судової влади, що дістає вираження в охороні судами загальної юрисдикції прав та свобод людини і громадянина, забезпеченні режиму законності, верховенства та прямої дії Конституції України. На її думку, судовий контроль здійснюється в особливому процесуальному порядку з метою відновлення та охорони законних прав та інтересів людини і всього громадянського суспільства [3, с.10–74].

До предмета судового контролю науковець О. Кондратьєв пропонує віднести дії та рішення органу дізнання, слідчого та прокурора, які: а) істотно обмежують конституційні права громадян; б) породжують наслідки, що виходять за межі кримінально-процесуальних правовідносин; в) призводять до таких обмежень конституційних прав, які не можуть бути відновлені внаслідок подальшого судового контролю чи судового розгляду.

Мова йде про попереджувальний або як його ще називають превентивний судовий контроль, завданням якого є недопущення незаконного і необґрунтованого провадження слідчих дій, які обмежують конституційні права і свободи громадян [4, с.279–284].

Видається досить слушною думка В. Галузо та А. Солодилова, які вважають, що судовий контроль є самостійною кримінально-

процесуальною функцією суду, яка складається з перевірки законності та обґрунтованості рішень органів розслідування, судового слідства чи прокурора, і доповнюють, що судовий контроль – це специфічна кримінально-процесуальна діяльність суду, яка спрямована на забезпечення та додержання в кримінальному процесі конституційних прав і свобод учасників процесу, недопущення їх порушення і відновлення цих прав після незаконного або необґрунтованого порушення [5, с.15; 6, с.22].

Основна мета функції судового контролю полягає у захисті прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства. Для її досягнення перед судовим контролем постає низка завдань:

1) запобігти неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян;

2) відновлювати права, безпідставно порушені органами досудового розслідування;

3) надавати правомірним діям і рішенням особи, що провадить дізнання, слідчого, прокурора юридичної сили, легалізувавши тим самим отримані докази;

4) сприяти винесенню правосудного вироку при розгляді справи по суті [7, с.58–62].

В.Я. Марчак підкреслює, що основною метою судового контролю є проведення досудового розслідування із додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та обов'язки визнаються найвищими цінностями [8, с.141–146]. Відтак людські інтереси в кримінальному провадженні повинні відображати інтереси держави та суспільства у сфері боротьби зі злочинністю [9, с.135–138]. Д.К. Канафин в свою чергу стверджує, що сама ідея судового контролю полягає в тому, що у всіх випадках, коли виконавча влада за представництва правоохоронних органів намагається урізати права громадян, на стражі цих прав стоїть незалежний та неупереджений суд, який не обслуговує інтереси органів кримінального переслідування [10, с.47–55].

В результаті бачимо, що судовий контроль за останні роки зі сфери виключно наукових

досліджень, дискусій і прогнозів перейшов у сферу повсякденної практичної діяльності суду, займаючи в ній дедалі вагомніше місце. Однак ефективного здійснення такої діяльності стримується не тільки за рахунок обставин певної невизначеності у питаннях процесуального статусу його суб'єктів, предмету і меж, а й також у силу того, що сам характер зазначеної діяльності все ще залишається предметом наукових дискусій.

Так, абсолютно протилежні точки хору висловлюють такі науковці як наприклад В.П. Кашепов, який вважає, що судовий захист прав і свобод людини і громадянина, складовою частиною якого є і кримінально-процесуальний інститут судового контролю, – це інститут конституційного права [11, с.68]. А.В. Солодилов, з іншого боку, вказує на те, що наявність в його основі конституційних норм ще не свідчить про те, що даний інститут є за своєю природою конституційним.

Є відмінність поглядів і у визначенні характеру діяльності, що відноситься до судового контролю. Приміром, А.В. Ленський, Т.В. Трубінова, Ю.К. Якімович прямо вказують на те, що в основі судового контролю лежать відносини адміністративно-правового характеру, засновані на владних повноваженнях слідчого, прокурора, наданих їм для забезпечення процесу розслідування. Разом із тим, вони чітко усвідомлюють, що це провадження все ж носить кримінально-процесуальний характер, тому воно нерозривно пов'язане з провадженням у кримінальній справі і не може виникнути за відсутності останньої [12, с.94].

Є ряд науковців, які досить категоричні у своїх висловлюваннях щодо меж та характеру судового контролю. Так, наприклад, В. Джатієв, розглядаючи питання підсудності справ про судовий контроль, доходить висновку, що ця діяльність носить суто адміністративний характер. Адміністративні справи, на його думку, повинні розглядатися виключно в порядку цивільного судочинства [13, с.22].

Відтак, автор не звернув увагу на те, що норми, які регламентують порядок судового контролю і процесуальну правосуб'єктність

його учасників, мету, предмет і межі віднесені законодавцем до предмету регулювання кримінального процесуального права, а також те, що реалізуються названі повноваження виключно в рамках і на основі кримінально процесуальних відносин, та що поза межами кримінального процесу та заходів кримінально процесуального примусу такий подібний контроль неможливий у принципі.

Дуже вдало за своїм змістом пояснив у своєму дослідженні науковець М.Г. Шавкун межі судового контролю: «межі судового контролю на досудових стадіях кримінального судочинства обумовлюються його місцем в системі правоохоронних органів. Суд як орган, що реалізує захист прав людини в більшій мірі, ніж інші державні органи здатний охороняти право. Цей напрям діяльності не позбавляє його незалежності, оскільки кожен з органів, що здійснює судочинство, хоча і входить в окремий комплекс з загальним завданням, але діє в межах своєї компетенції та встановленої законом процедури самостійно. Крім того, суд не відповідає за розкриття злочинів та за якість розслідування, він не обмежений обвинувальним ухилом та вузьковідомчими інтересами. В результаті цього він найкращим чином забезпечує охорону прав громадян та дотримання вимог закону при провадженні дізнання і слідства на досудових стадіях кримінального процесу» [14, с.20].

Існує також у науковій сфері й ряд досліджень, представником яких є науковець А. Фокков, який відносить судовий контроль до самостійних стадій кримінального процесу [15, с.38]. На наш погляд, дане твердження є необґрунтованим та позбавленим змісту, з огляду на визначений кримінальним процесуальним законодавством порядок регламентації кожної окремої стадій кримінального провадження.

Подібне розходження поглядів і думок не може не позначитися як на ефективності зазначеної діяльності, так і на методології подальших наукових досліджень, тому тільки правильне розуміння характеру, сутності, мети судового контролю служить надійною гарантією адекватного правового регулювання та

практичної реалізації.

У нашому розумінні сутність судового контролю становить самостійне дослідження (пізнання, доказування) судом фактичних обставин справи (спору сторін) з певного кола питань, формування власного внутрішнього переконання про фактичну та юридичну сторони такої суперечки, як основи прийняття відповідних процесуальних рішень, покликані для вирішення вказаного питання.

Змістом судового контролю є система передбачених законодавцем і здійснюваних в строгій процесуальній формі дій (процедур) та рішень суду з розгляду і вирішення предмета контролю з метою:

- а) попередження незаконного порушення або обмеження прав громадян
- б) відновлення порушених прав;
- в) скасування незаконних актів, винесених або отриманих з порушенням встановленої законодавцем кримінально-процесуальної форми, чи невідповідних вимогам законності та обґрунтованості процесуальних рішень.

Вищевикладене дозволяє зробити деякі висновки. Процесуальним результатом судового контролю є винесення загальнообов'язкового, законного, обґрунтованого і справедливого судового акту, забезпеченого примусовою силою держави, який цілком може розглядатися як акт правосуддя, бо ним спір вирішується по суті, із застосуванням норми матеріального права, або її граничної конкретизації (уточненням).

Матеріальний результат проявляє себе у вигляді ефективної і реально діючої процесуальної гарантії, що забезпечує конституційні права, свободи і законні інтереси громадян; справедливе вирішення спору; оптимальне досягнення мети кримінального процесу і вирішення його завдань.

Звичайно, кожна з названих ознак судового контролю (як форми відправлення правосуддя) потребує більш посиленого обґрунтування і законодавчого опрацювання. Це об'єктивно необхідно і повинно стати предметом серйозного наукового дослідження. Але сама постановка питання про судовий контроль як само-

стійної форми здійснення правосуддя в судах загальної юрисдикції, на нашу думку, може вважатися вірною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратьєв О. В. Організаційно-правові проблеми судового контролю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Кондратьєв О. В. – Х., 2005. – 32 с.
2. Колоколов Н. А. Судебный контроль в стадии предварительного расследования / Колоколов Н. А. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 303 с.
3. Чепурнова Н. М. Судебный контроль в Российской Федерации: проблемы методологии, теории и государственно-правовой практики / Чепурнова Н. М. – Ростов н/Д : Изд-во Северо-Кавказского научного центра высшей школы, 1999. – 222 с.
4. Савенко М. Є. Процесуальні функції суду у кримінальному судочинстві та стадіях досудового слідства та судового розгляду / Савенко М. Є. // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2 (18). – С. 279–284.
5. Галузо В. Судебный контроль над законностью и обоснованностью содержания под стражей, подозреваемых и обвиняемых на стадии предварительного расследования : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. : 12.00.09 / Галузо В. – М., 1995. – 70 с.
6. Солодилов А. Судебный контроль в системе уголовного процесса России / Солодилов А. – Томск, 2000. – 122 с.
7. Горобцов М. Слідчий суддя як новий суб'єкт в кримінальному процесі / Горобцов М. // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ – 2014. – № 1. – С. 58–62.
8. Марчак В. Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України / Марчак В. Я. // Юридичний часопис НАВСУ. – 2013 – № 1. – С. 141–146.
9. Пеший Д. А. Судовий контроль як засіб забезпечення законності в досудовому кримі-

нальному провадженні / Пеший Д. А. // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету: Серія. Юриспруденція. – 2014. – № 10-1. – Том 2. – С. 135–138.

10. Канафин Д. К. Совершенствование правового статуса адвоката в свете разработки нового уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан / Канафин Д. К. // Юрист. – 2012. – № 12. – С. 47–55.

11. Кашепов В. П. Институт судебной защиты прав и свобод граждан и средства ее реализации / Кашепов В. П. // Гос. и право. – 1998. – № 2. – С. 68.

12. Ленский А. В. Дифференциация уголовного процесса / Ленский А. В., Трубнико-

ва Т. В., Якимович Ю. К. ; под общ. ред. проф. М. К. Свиридова. – М. : Экономическое образование, 2000. – С. 94.

13. Джатиев В. Подсудность дел о правонарушениях в досудебных стадиях уголовного процесса / Джатиев В. // Рос. юстиция. – 2000. – № 8. – С. 22.

14. Шавкун М. Г. Процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... кандидата юрид. наук / Шавкун М. Г. ; Київськ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2009. – 229 с.

15. Фоков А. Участие защитника в стадии судебного контроля / Фоков А. // Рос. юстиция. – 2000. – № 2. – С. 38.

Ортинський В. Л. Поняття та правова природа судового контролю у кримінальному провадженні в рамках наукових дискусій / В. Л. Ортинський // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 206–210 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_38.pdf

Виконано огляд ключових думок наукового співтовариства, включаючи вітчизняних науковців та з ближнього зарубіжжя, яке досліджувало в свій час проблемні аспекти сфери судового контролю в кримінальному судочинстві. Вказується на основні недоліки наукових тез та необхідність ґрунтовнішого дослідження певних виокремлених понять та напрямів в межах судового контролю у кримінальному провадженні.

***

Ортинський В.Л. Понятие и правовая природа судебного контроля в уголовном производстве в рамках научных дискуссий

Выполнен обзор ключевых мыслей научного сообщества, включая отечественных ученых и из ближнего зарубежья, которое исследовало в свое время проблемные аспекты сферы судебного контроля в уголовном судопроизводстве. Указывается на основные недостатки научных тезисов и необходимость основательного исследования определенных выделенных понятий и направлений в пределах судебного контроля в уголовном производстве.

***

Ortynsky V.L. On the Notion and Legal Nature of the Judicial Control in Criminal Procedure within the Frames of Scientific Dispute

The article is devoted to the overview of key ideas presented by the scientific community, both from the part of national scientists and neighboring, which has conducted a substantial research on arguable questions from the field of judicial control in criminal justice. It is also pointed out the major defects of the proposed scientific provisions and a high demand in enhancing substantive examination of the designated notions and directions in a field of judicial control in criminal procedure.